

Att ta moralisk oro inför forskning på allvar

Vissa typer av forskning framkallar obehag och rädsla hos människor. Men hur ska vi förstå den oro vi känner inför forskning som i någon mening görs på "livet självt", såsom embryonal stamcells forskning?

Finns det vägar ut ur de ofta låsta debatterna? Pär Segerdahl hävdar att bioetiken intellektualiserar människors oro, men att vi människor också intellektualiserar vår egen oro.

Obehag inför forskning

Varför känner vi obehag inför viss forskning, men inte inför annan? Knappast någon av oss bekymras av att det forskas om hur kaffe, nötkött eller socker påverkar hälsan. Tvärtom, det känns bra! En storkonsument av socker oroas naturligtvis av att höra hur ohälsosamt det är, men själva forskningen inger ingen oro. Vi tänker inte, "Vad ska de forska på härnäst, tomater?"

Djupt obehag känner däremot många av oss inför forskning som upplevs obestämt hotfull. Vi blir obekväma av forskarnas försök att klonas djur, redigera arvsmassan, skörda stamceller från mänskliga embryon, syntetisera liv, eller skapa superintelligenta datorer. Det känns inte bra! Vad ska de hitta på härnäst? Men vari består det vagt hotfulla i sådan forskning?

Ett extremfall: För några år sedan spreds nyheter om att fysiker skulle utföra ett experiment som kunde förinta universum. Inte bara spränga jorden i bitar, utan få hela universum att försvinna på ett ögonblick! Inför sådana experiment tänker vi inte ens, "Vad ska de hitta på härnäst?" Det kommer ju inget härnäst. Jag kunde inte ta ryktena på allvar och förundrades av att en vän var rädd för att

Vi oroas nästan febrigt av forskning som kan förknippas med "livet självt", eller som kan hota "själva existensen". Oron uppvisar mänskliga tendenser att finna livet andlöst känsligt.

universum kunde försvinna under veckan, på grund av några osedvanligt klåfingriga fysikers experiment: "Varför måste de göra sådana experiment?" Jo, lite oro kände jag. Gör inte kosmologer anspråk på att lösa universums gåta? Då kanske de upptäckt universums akilleshäl också ...

Detta säger något om oro inför forskning. Vi oroas nästan febrigt av forskning som kan förknippas med "livet självt", eller som kan hota "själva existensen". Oron uppvisar mänskliga tendenser att finna livet andlöst känsligt. När det forskas på områden som kan förknippas med detta andlöst viktiga, med själva existensen, då kan vi känna obehag. Särskilt om vi uppfattar att forskarna i sina laboratoriekatakomber är zombiemässigt omedvetna om detta makalösa, som de tycks rota i. Detta att vi lever, att vi existerar, att vi är till.

Varför är exempelvis embryonal stamcells forskning moraliskt känslig för många? Antagligen för att embryot är känsligt. Varför är embryot känsligt? Antagligen för att det kan förknippas med intima sidor av livet såsom graviditet och födsel, barn och föräldraskap. Via embryot förnyas livet. Det är ett ömtåligt skede i livets förnyelse. Även om blodkärl behövs för att hålla oss vid liv, så är embryot djupare sammanvävt med någonting större; med själva livet och döden.

Om jag får hårda, skulle jag säga att moralisk oro inför forskning visar att människan har tendenser som vi kunde kalla andliga.

Bioetisk intellektualisering av oron

Bioetiken bör ta mänsklig oro inför biomedicinsk forskning på allvar. Emellertid tror jag att oron ofta tas främst på intellektuellt allvar. Vårt andlöst viktiga levande-existerande-varande uppmärksammas knappast, åtminstone inte i embryodebatten. I stället resonerar många debattörer som om människor oroas på grund av kunskapsanspråk om embryon, som enligt debattörerna kan vara inkorrekta.

Människor antas hysa doktriner om embryon, som genererar oro när doktrinerna kombineras med vetenskap om att embryon förstörs i stamcells forskningen. Bekymren antas följa logiskt från dessa doktriner, ungefär som slutsatsen i en syllogism. Människor antas tro att embryot är en person, eller potentiellt en person, eller åtminstone identiskt med en framtida mänsklig individ. Att förstöra embryon är därmed som att döda små människor, eller värnlösa mänskliga individer. Varje förnuftigt tänkande varelse borde känna obehag inför detta!

Denna intellektualisering av moralisk oro förutsätter att människans psykologiska liv har logisk textur. Människor antas oro sig för att deras trosuppfattningar gör det förnuftigt för dem att oro sig. Barn kan så att säga inte vara rädda för spöken utan att hysa doktriner om spöken som gör det logiskt för dem att vara rädda. Detta motiverar i sin tur ett bestämt sätt att ta oro på allvar. Att ta människors moraliska oro på allvar innebär att undersöka huruvida deras föreställningar om embryon verkligen är sanna och om deras resonemang om embryon verkligen är logiska.

Jag är rädd att en viss intellektuell överlastning ofta utmärker den bioetiska debatten om den etiskt korrekta positionen beträffande embryonal stamcells forskning. Debattörer anser sig kunna bevisa exakt vilken dag en människa börjar existera. Somliga bevisar att människor börjar existera redan dag ett, vid befruktningens ögonblicket. Har dessa debattörer rätt, så är det antagligen logiskt korrekt att känna obehag inför embryonal stamcells forskning. Andra debattörer har mer lugnande besked. De bevisar att människor inte börjar existera förrän sexton dagar efter befruktningen. Så gamla embryon används inte i stamcells forskning.

Faktum är att embryodebatten intellektualiserar inte bara människors syn på embryon. Den intellektualiserar även själva moralen. Även om vi fastställt vilken dag en människa blir till, så har vi inte avgjort den normativa frågan om embryonal stamcells forskning bör tillåtas eller inte. Inte förrän vi vet vilken moralisk teori som är den korrekta. Är det utilitarismen? Eller moralisk rättighetsteori? Eller doktrinen om livets helighet?

Plötsligt blir det ohyggligt invecklat att ta moralisk oro på allvar. Människor antas ju hysa doktriner inte bara om embryon, utan även om moralens natur. Inte nog med att vi måste bevisa vilken dag en människa blir till. Vi måste dessutom bevisa den korrekta moralteorin. Filosofen **Torbjörn Tännsjö** framhåller att det finns ett flertal moralteorier som alla har kompetenta förespråkare i filosofin. Inget tyder på att dessa skickliga filosofer inom en överskådlig framtid kommer att enas kring den korrekta teorin, påpekar Tännsjö bekymrat. Han tillägger att inte bara företrädare för doktrinen om livets helighet kan hysa starka moraliska känslor. Utilitarister och rättighetsteoretiker kan känna minst lika starkt, om de har goda skäl att göra det. Oav-

Emellertid tror jag att oron ofta tas främst på intellektuellt allvar. Vårt andlöst viktiga levande-existerande-varande uppmärksammas knappast, åtminstone inte i embryodebatten.

sett om embryonal stamcells forskning tilläts eller inte, kan vi således förvänta oss att många kommer att ha förnuftiga skäl att känna obehag. De filosofiska experterna på området förblir ju oense om den sanna moralteorin.

Människor antas oro sig för att deras trosuppfattningar gör det förnuftigt för dem att oro sig.

Detta visar på en tendens att tänka sig det filosofiska seminariet som ett slags förnuftets domstol, där experter tolkar människors oro och för deras talan. De filosofiska advokaternas uppgift är att avgöra om oron är grundad på sanna doktriner om bland annat moralens natur. Eftersom experterna inte kan förväntas enas om den sanna moralteorin, kommer deras verksamhet vid domstolen tyvärr inte att kunna minska oron hos människorna som de företräder.

Friheten att förhålla sig till det andlöst känsliga livet

Den här kunskapsmässiga tolkningen av moralisk oro, att oron skulle bygga på doktriner som är sanna eller falska, förbiser en elementär mänsklig frihet som jag tror att följande betraktelse låter oss se.

Bioetikerna som tvistar om vilken dag en mänsklig individ blir till, är eniga om en sak. De är eniga om att enäggstvillingar aldrig kan vara identiska med det tidiga embryo som ännu inte delats. Varför kan tvillingarna inte vara identiska med detta första embryo? För att vid delning upphör detta embryo att existera, som när en amöba delar sig. Den individen försvann för att ge plats åt två nya. Tvillingarna är var för sig identiska med de två nya embryona, men omöjligtvis med det första, som gått hadan.

Tänk dig nu två åldrande tvillingar som träffas vid begravningen av den sist levande föräldern. Anta att de ser tillbaka på sin barndom och att de efter ett tag börjar samtala om embryot som delade sig. Vem skulle våga påstå att tvillingarna resonerar inkorrekt om de ser detta embryo som, "embryot vi en gång var"? Varför skulle de inte, i sin sorg och ensamhet, se detta första embryo som ännu mer *de själva* än de två embryon som det senare delades i? Om någon av begravningsgästerna invänder, "Men ni två kan omöjligtvis vara identiska med det första embryot, eftersom det upphörde att existera i samma ögonblick som embryona som ni verkligen är identiska med uppstod", så kunde tvillingarna uppfatta detta som grälsjuka och kasta ut den argumenterande gästen. "Jag försöker ju bara ta er på allvar!" hör jag gästen ropa i dörren.

Tvillingarna är *fria* att identifiera sig med det första embryot. Naturligtvis även fria att inte göra det. Observera att jag inte menar att de är fria att ha sina egna subjektiva uppfattningar om embryot. Friheten kommer nämligen av att det inte alls rör sig om några uppfattningar,

åsikter eller doktriner, som experterna på diverse områden kunde finna felaktiga. De gör inga kunskapsanspråk om världen, inte ens subjektivt eller privat. De förhåller sig till livet.

Mänsklig själv-intellektualisering

Hittills har jag resonerat som om bioetiken intellektualiserar moralisk oro; som om bioetiken missförstår människor som bundna vid doktriner om världen som gör det logiskt för dem att lida och känna rädsla, när de i själva verket är fria att förhålla sig till livet. Om det vore så enkelt skulle vår mänskliga historia ha varit mer fridfull. I själva verket är människor starkt benägna att kasta doktrinära stenar på varandra, när fiendskap aktiverar deras intellektuella muskler.

Anta att tvillingarna i samband med en arvstvist blir oense om embryot som delade sig. Den ena tvillingen känner fortfarande starkt att de tillsammans var detta embryo, vilket gör tvisten extra sorglig. Den andra tvillingen tillbakavisar ilsket identifieringen med det första embryot som patetisk, "Jag har aldrig varit samma embryo som du!" Anta att de börjar argumentera. Det är inte svårt att föreställa sig att de hanterar det hela som en doktrinär fråga. Så snart de gör det, ersätts friheten som genomsyrade dem under begravningen med rigiditet, "Jag har rätt och du har fel". Deras känslor tycks plötsligt logiskt underbyggda av sanningar om embryot.

Faktum är att embryodebatten intellektualiserar inte bara människors syn på embryon.

Den intellektualiserar även själva moralen.

Om det är sant att de var embryot som delade sig, så borde varje förnuftig människa uppleva arvstvisten som extra sorglig. Om de omöjligtvis kan ha varit detta första embryo, så borde varje förnuftig människa uppleva identifiering med det embryot som patetisk. Om tvillingarna nu bestämmer sig för att konsultera embryodebatten för att vinna expertstöd, kan detta ytterligare förstärka deras motsatta känslor genom att ge dem auktoritativa skäl för vad varje förnuftig människa borde känna. De är inte längre fria att ändra sig. De har seriösa positioner att försvara. De har anammat stilen hos den envist argumenterande begravningsgästen, som de kastade ut när han inte erkände deras frihet. Nu förtvinar friheten hos dem själva, när de högljutt återoppar argumenten.

Vårt problem är alltså inte enbart bioetiken, hur den intellektualiserar människor och deras oro. Vårt problem är hur mänskligheten fungerar psykologiskt. Hur vi intellektualiserar oss själva och därigenom förstärker vår oro.

Tvillingexemplet visar hur en konflikt kan tända det argumenterande intellektet, vilket förstärker rädslan,

ilskan och konflikten genom att förse känslorna med förnuftiga grunder: "Jag har rätt att vara arg, min ilska är rättfärdig, vad stamcellsforskarna gör är faktiskt mord!" Inga känslor är så våldsamma som rättfärdiga känslor; det resonerande intellektet genererar rättfärdighet.

Problemet med embryodebatten tycks därmed bestå i att den satsar på det resonerande intellektet som vägen för att lösa tvisten mellan motståndare och förespråkare av embryonal stamcells forskning. Det var nämligen detta intellekt som startade debatten genom att förse oron med förnuftiga grunder som gjorde obehaget rättfärdigt. Detta resonerande intellekt kommer att bestrida varje försök att lösa upp den debatt det själv startat.

Vårt problem är hur mänskligheten fungerar psykologiskt. Hur vi intellektualiserar oss själva och därigenom förstärker vår oro.

Observera att jag inte menar att vi ska följa våra känslor snarare än förnuftet. Att följa sina känslor förutsätter nämligen att vi parafraaserar känslorna, tolkar dem, ger dem en röst inom oss. Utan denna inre, resonerande röst, som tycks ge oss skäl att följa en viss väg, finns det inget sådant som att följa sina känslor. Att hämnas är exempelvis inte att följa några otolkade känslor. Att hämnas är att följa den inre rösten, som parafraaserar känslorna som rättfärdiga. Vi människor är verkligen bundna vid våra inre röster. Kan vi bli friare gentemot dem?

Förlätelsearbete för att lugna intellektet

Vi inser sällan hur intellektet bygger våra konflikter. Titta på hämndbegäret. Det kan framstå som en primitiv djurisk instinkt, men det hemsöker främst människor. Vad som gör hämndbegäret primitivt är *tänkandet* som stödjer det. Hämnden förutsätter monotona resonemang i termer av dåtid, nutid och framtid; i termer av vi och dem; i termer av rättfärdighet: "Vad hon gjorde mot mig är oförlätligt; men hon ska minsann få vad hon förtjänar" (upprepat dagligen). Visst är hämnden primitiv, men den är primitivt intellektuell snarare än primitivt djurisk.

Att förnuftigt försöka prata människor tillrätta, när de redan argumenterat sig in i oförsonligheten genom förnuftiga skäl, är som att försöka släcka en brand med mer eld. Därför är det intressant att notera att människor som lider av våldsamma hämndbegär och upplever att de inte står ut med sig själva ibland kan släppa tankeprocesserna som envist kräver hämnd. Den inre rösten tystnar. Alla som förlåter någon genomgår en liknande spontan befrielse från monotona tankar. Förlåtelse är inte slutsatsen av ännu mer tankeverksamhet: "Hon är nog inte så elak i alla fall, nya fakta tyder på att jag antagligen bör förlåta henne". Förlåtelse kommer *fritt* när den febrila tankeverksamheten kring den andre *upphör*. Förlåtelse och oförsonlighet är inte motpoler i samma

påstridiga universum. Bara oförsonligheten tillhör rättfärdighetens envist argumenterande universum.

I vår upplysta tid är vi stolta över att vi släcker bränder med mer eld; med debatter där opponenterarna får tillfälle att provskjuta och skärpa sina diskursiva eldvapen. Vad är alternativet till den moderna upplysningens diagnos av hur mänskliga konflikter uppkommer och hanteras? Om intellektet bygger våra konflikter snarare än upplöser dem, vore det kanske inte så dumt om vi försökte att lugna detta lättupprörda intellekt, ungefär som vi lugnar oroliga barn. Eller som vi kan lugna och granska oss själva, för att se klart. Först tar vi ett djupt andetag ...

Försoning sker spontant, eller inte alls. Den lyder inga order. Därför kan vägen ut ur embryodebattens låsta positioner inte dikteras. Men kanske kan vi redan nu ana det meditativa arbete som kunde bearbeta läsningarna. I början av denna text försökte jag antyda hur en människa faktiskt kan finna embryot andlöst känsligt. Inte mycket följer logiskt från denna känslighet. Den är fullt förenlig med stöd för embryonal stamcells forskning. Att se denna känslighet, innan den stelnat doktrinärt till ett slags Livets Slagord med massor av logiska följsatser, kunde öppna en försonande förståelse av mänsklig oro. Sådan förståelse stödjer lyhörda samtal. Och om människorna inte har denna känslighet, utan är själv-intellektualiserade och doktrinära, så kanske vi ändå kan ha medkänsla med dem ... med oss. De/vi ser inte hur de/vi förstärker oron och hårdar den doktrinärt. Kanske kan vi tillsammans arbeta oss bakåt, mot obehaget som ännu inte armerats av rättfärdigande doktriner? Kanske kan vi lättare hantera detta mindre, mjukare och ärligare obehag, innan det överdrivits som välgrundad åsikt?

Den kinesiske filosofen **Konfucius** gav en fantastisk bild av en självgranskande människa: "Då bågskytten missar prickerna på tavlan vänder han sig om och söker orsaken till sitt misslyckande hos sig själv". Självgranskning kan hjälpa oss att släppa embryodebattens argumenterande vägval som orsaken till vårt misslyckande. I stället för att fortsätta debattera ontologiska och moralteoretiska doktriner, kan vi använda praktiken att lyssna till och kommunicera med hållningar till livet som kunde kallas andliga och radikalt fria: hos patienter, hos embryodona- torer och hos oss själva.

Hur är det förresten med bilden att forskarna "rotar i existensen"? Stämmer den, eller är den en mental bild orsakad av samma oro som den befäster? Kan den egga vissa forskare? Uppmaning till oss alla (inklusive magiskt anspråksfulla kosmologer och stamcellsgranskande kirurger): *Granska dig själv!*

Pär Segerdahl är filosof och redaktör för Etikbloggen vid Centrum för forsknings- och bioetik, Uppsala universitet

